

ИЗЯВИ НА ДИВЕРГЕНЦИЯТА КАТО АКОМОДАЦИОННА СТРАТЕГИЯ В МЕДИЙНАТА КОМУНИКАЦИЯ¹

*Красимира Алексова, Алиса Трендафилова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“*

MANIFESTATIONS OF DIVERGENCE AS AN ACCOMMODATION STRATEGY IN MEDIA COMMUNICATION

*Krasimira Aleksova, Alisa Trendafilova
Sofia University St. Kliment Ohridski*

In the first part of this paper we highlight the features of the divergence as an accommodation strategy. We emphasize its place within the other communication strategies distinguished along the development of the speech/communication accommodation theory (SAT / CAT). In the second part we comment the verbal and the non-verbal signs of the divergence strategies in three television productions: “Referendum” (BNT), “Chasat na Milen Cvetkov” (Nova TV) and “Tazi sutrin” (bTV).

Key words: communication accommodation theory, accommodation strategies, divergence, convergence

За целта

Основната цел на настоящото изследване е да представи част от резултатите от емпиричното проучване на средствата и начините за разграничаване на комуникативните модели на общуващите, породени от желанието за подчертаване на различията между себе си и събеседниците поради недоволство, неудовлетвореност от общуването

¹ В настоящия текст се представят материали, свързани с дейностите по проекта „Изследване на модели и средства в различни речеве ситуации и сфери на общуването в съвременния български език“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“, дог. № ДТК 02/ 11 от 16.12.2009 г. Изказваме благодарност на Фонд „Научни изследвания“ за подкрепата в изучаването на съвременната българска устна реч.

или от негативно отношение към събеседника (към неговото поведение, към индивидуалните му особености или социалната му идентичност). Тези средства в теоретичен план се разглеждат като стратегии за комуникативна дивергенция. В началото на тази работа се спираме върху комуникативната акомодация, върху същността на дивергенцията като акомодационна стратегия, а след това коментираме конкретните си наблюдения върху изявите в две телевизионни предавания – „Часът на Милен Цветков“ (Нова телевизия) и „Тази сутрин“ (bTV).

Теорията за комуникативната акомодация

В процеса на общуване хората взаимодействат, използвайки различни стратегии, за да увеличат, намалят или да поддържат индивидуалните и социалните различия помежду си. В този смисъл акомодацията е социално-психологически процес на съгласуване на персонални и социални идентичности. Водещият фактор, който обуславя избора на речево поведение, е мотивацията. Тя е свързана с поставянето под въпрос на персоналните и социалните идентичности на събеседниците.

В зората на теорията за речевата акомодация² се разграничават няколко стратегии за акомодация: **конвергенция** – приспособяване или синхронизиране със събеседника/събеседниците чрез съзнателно или несъзнателно адаптиране на речевото поведение, като в основата на теоретичното осмисляне на тази стратегия лежи хипотезата за привличането по подобие; **дивергенция** – подчертаване чрез речта на различията между себе си и събеседниците, като в теоретичен аспект в основата на осмислянето ѝ стои теорията за социалната идентичност; **поддържане** – придържане към обичайния начин на общуване без промени под влияние на останалите участници в общуването; **допълване на речта** – стратегии за акомодация, свързани с подчертаване на йерархичните различия между изпълняваните социални роли в определена ситуация (лекар – пациент, интервюиращ – интервюиран, преподавател – студенти и под).

В последвалия развой на тази теория и трансформацията ѝ в теория за комуникативната акомодация се разграничават **апроксимативни стратегии** – стратегии за постигане на подобие или различие в сравне-

² Повече за теорията за речевата акомодация, прераснала в теория за комуникативната акомодация, за социалната психология на езика, както и за стратегиите за комуникативна акомодация вж. у Трендафилова 2011а, 2011б, 2012, 2013.

ние с комуникативното поведение на събеседника: конвергенция, дивергенция, поддържане, и **неапроксимативни стратегии**, насочени към интерпретативността на съобщаването – адаптиране на информацията, за да бъде разбрана и тълкувана от аудиторията при отчитане на нейния капацитет (избор на тема, лексика, синтактично оформяне, темпо, височина на гласа и др.), стратегии за управление на дискурса – вземане на думата, избор на тема, направляване на дискусията и др., стратегии за междуличностен контрол – стратегии за налагане на собствения стил, регистър като водещ, като лидерски; стратегии за емоционално изразяване (повече или по-малко успокоение и т.н.).

Същност на стратегията за дивергенция

Стратегията за дивергенция отвежда към начина, „по който говорещите подчертават речевите и невербалните различия помежду си“ (Джайлс и кол. 1991: 8). Формулирана първоначално при изследване на общуването между носители на английски и уелски език (Борис, Джайлс 1977) и с оглед на превключването между английски, френски и фламандски език (Борис и кол. 1979), стратегията за дивергенция се обяснява посредством възникващата по това време теория за социалната идентичност (Ташфел 1974). Така тази стратегия намира място в създаващата се теория за акомодация като външен израз на потребността на говорещия от диференциране от социални групи, с които той не се идентифицира. Ако стратегията за конвергенция се определя като стратегия на постигане на идентификация с комуникативните модели, които са индивидуално присъщи на конкретното взаимодействие, то стратегията за дивергенция се приема като стратегия за постигане на идентификация с езиковите и комуникативните норми на някоя референтна група, която е външна на непосредствената ситуация на общуване (Джайлс и кол. 1991: 27).

С времето се установява, че стратегията за дивергенцията може да се прилага и при общуване на един език и да засяга, както и конвергенцията, всички вербални и невербални равнища, както и че не във всички случаи може да бъде обяснена посредством междугрупови по-сущността си причини. От една страна, дивергенцията в някаква комуникативна форма може да означава, че говорещият съзнателно пренебрегва дадена роля, норми, стил, регистър и т.н. От друга страна, дивергенцията може не само да изразява отношение, но и задава целта и смисъла на взаимодействието и да осигурява взаимно разбиране на основата на общуването, т.е. да спомага за реализирането на една от две-

те функции на акомодацията – тази за когнитивно организиране (за речевите маркери в социалната психология и за връзката им с функциите на акомодацията вж. Трендафилова 2012а). От трета страна, възможно е подчертаването на различията да бъде използвано като начин да се подтикне другият участник в акта на общуване към определен модел на вербално и невербално поведение или с оглед на улесняването на координацията на речта (Джайлс и кол. 1991: 39).

Ако бъдат обобщени особеностите на стратегията за дивергенция, то може да се каже, че говорещите могат прогресивно да се разграничават от комуникативни модели, които смятат, че са характерни за техните съкомуникатори, за да предадат нарастващото си желание да изразят своята неудовлетвореност от общуването, недоволството си, незачитането на особеностите на събеседника, на поведението му, действията му или на социалната му идентичност (Джайлс, Огей 2006).

В най-общ план прилагането на стратегията за дивергенция се възприема негативно от съкомуникатора, като може да се приеме негативно или позитивно от аудиторията. От гледна точка на желателност на поведението двете основни апроксимативни стратегии за акомодация – конвергенцията и дивергенцията, са противоположни една на друга, тъй като конвергенцията като цяло отразява желателното поведение, а дивергенцията и поддържането – нежелателното. От друга страна, стратегията за дивергенция се присъединява към моделите за (преднамерена) недружелюбност, липса на учтивост и добронамереност или липса на комуникативна компетентност. Вторият аспект на възприемането на стратегията за дивергенция е зададен от атрибутивната теория, чрез която теорията за акомодацията обяснява стратегиите за акомодация посредством съществуването на *вътрешни атрибуции* (такъв тип причини, които реципиентът (Р) приписва на говорещия (Г), които могат да бъдат два типа: добронамереност или недобронамереност на говорещия) и чрез *външни атрибуции* (такъв тип причини, които реципиентът (Р) приписва на ситуацията). Когато на дивергенцията се приписва влияние от страна на ситуацията (външна атрибуция), говорещият се възприема по-малко негативно, отколкото в случаите, когато на неговата дивергентна реч се приписват вътрешни причини (вътрешна атрибуция) като липса на усилия от страна на говорещия.

Реализации на дивергенцията в медийната комуникация

Цитираното определение на дивергенцията (Джайлс, Огей 2006) насочва към трите основни аспекта, които наблюдаваме при изследването на конкретните прояви на дивергенцията в предаванията „Ча-

сът на Милен Цветков“ (Нова телевизия) и „Тази сутрин“ (bTV): поведенчески, когнитивен и мотивационен.

Подчертаването на различията в трите предавания може да се наблюдава на множество равнища: фонетично (напр. в темпото на речта, височината на тона, произносителния стил³, паузовото членение, наличието на елизии, на регионални особености и др.); лексикално (напр. подбор на лексика от пластове, различни от тези в речта на събеседника); морфологично и синтактично (напр. поява на контрастни граматични варианти, вкл. фонеморфологични или морфологични; различия в дължината и синтактичното оформяне на изказването и т.н.); дискурсно (напр. прекъсване на събеседника, смяна на темата, отклоняване на въпрос и пр.); комуникативно (избор на различаващ се комуникативен стил – асертивен, агресивен, пасивен, пасивно-агресивен); невербално (поява на невербални маркери, подчертаващи разграничаването от събеседника) и др. Тъй като целта на настоящата работа не е да направим пълен обзор на изявите на дивергентните комуникативни стратегии, пристъпваме към анализ на конкретни комуникативни ситуации, в които от гледна точка на външния наблюдател съществува дивергентна стратегия.

„Часът на Милен Цветков“ (Нова телевизия)

Богатият емпиричен материал от медийния мониторинг по проекта, посочен по-горе, ни даде основание да издигнем една работна хипотеза, която верифицираме и в тази работа – основни в комуникативното взаимодействие са конвергенцията и дивергенцията като акомодационни стратегии, а по-голямата част от другите стратегии (вж. тук 2. част) най-често са функционално подчинени на тяхната реализация, което не изключва наличието на случаи, в които са доминиращи или водещи.

На апробирането на тази хипотеза е подчинен и анализът на дивергентните стратегии в комуникативното поведение на водещия Милен Цветков и на Жорж Ганчев, един от петимата гости в рубриката „Какво не харесват и какво искат да променят в живота си известните“ на предаването „Часът на Милен Цветков“ от 03.01.2013 г. (<http://play.novatv.bg/play/294734>). В речевото поведение на Милен Цветков в това предаване се наблюдават елементи на агресивния комуникативен стил – директност, доминантност, назидателност, високо говорене, налагане на собствената позиция, категорични изис-

³ За ‘произносителен стил’ вж. Попов 2004.

квания към съкомуникаторите, рязко прекъсване и отнемане на думата и др. Стратегиите за управление на дискурса и стратегиите за разграничаване на ролята (ролята на водещия като доминираща фигура, която задава въпросите и изисква отговори, и на гостите – отговарящи на въпросите) са реализации на дивергентната комуникация. (В транскрипцията по-долу с МЦ се означават репликите на Милен Цветков, с ЖГ – на Жорж Ганчев, а подчертаните части сигнализират застъпване на реплики.)

В началото, когато М. Цветков обяснява защо дава думата първо на Ж. Ганчев („понеже господин Ганчев е най-възрастен / най-врял / най-кипял / минал е през десет хиляди нови години“), самият Ж. Ганчев (а предполагаме – и зрителите) възприема комуникативното поведение на водещия като шеговито, за което говори широката му усмивка и вербалната реакция („тараааа“). Следващата реплика на М. Цветков (очевидно маркирана с оценки за различността на госта и показваща желание на водещия да подчертае, че двамата имат различна социална идентичност) е посрещната негативно от Ж. Ганчев, за което говори изчезването на усмивката, заменена от сериозно изражение и последвана от речево поведение, което сочи разграничаване от комуникативния модел на водещия – Ж. Ганчев извърща поглед директно към камерата, обръщайки се към зрителите с пожелания за Нова година. Стилът на неговото изказване се идентифицира (най-вероятно) от М. Цветков като реч, приличаща на политическите обръщения по време на кандидатпрезидентската кампания, поради което водещият прекъсва Ж. Ганчев с ироничната забележка „това в ролята на неуспял кандидат-президент“. Тази реплика ни дава повод да посочим, че и в други предавания, извън обхвата на тази работа, нерядко иронията функционира като дивергентна комуникативна стратегия. От своя страна Ж. Ганчев изразява неодобрението си от проявеното незначитане и липса на вежливост от страна на водещия чрез преминаване към говорене на *ти*, чрез иронично-фамилиарното обръщение *мили мой*, чрез подчертаване на липсата на компетентност у водещия („само че ти не знаеш за тва“) и наличие на йерархична социална дистанция („аз съм един от най-успялите хора“). Както наблюдаваме и в други случаи, говоренето на *ти* може да бъде израз не на близост, не на приятелски отношения, добронамереност и желание за скъсяване на дистанцията, а начин да се изрази неодобрение, неудовлетвореност, да се припише по-ниско ролево или социално положение на адресата.

МЦ: понеже господин Ганчев е най-възрастен / най-врял / най-кипял / минал е през десет хиляди нови години / му даваме думата да ни каже той какво би променил

ЖГ: гараа (усмихва се широко)

МЦ: какво би/ да/ какво/ понеже господин Ганчев е много специален човек / той не може просто да разговаря със всички останали/ той трябва да се изкаже първ (вдига нагоре дясната ръка с вертикално разположение на дланта) самостоятелно

ЖГ: (постепенно усмивката бива заменена със сериозна физиономия по време на горното изказване на водещия) първо искам да поздравъ нашите сънародници със една (извърща погледа си от водещия към камерата в пряко обръщение към зрителите) много специална нова година/ успех / щастие и благоденствие

МЦ: това в ролята на неуспял кандидат-президент

ЖГ: аз съм един от най-успялите хора в историята на последните педесе години в България мили мой /само че ти не знаеш за тва (физиономията му е сериозна)

МЦ: (смее се с глас) добре

ЖГ: второто ... второто

МЦ: нека да чуем сега ше ни кажеш ли ше ни кажеш ли какво би искал да промениш през две хиляди и тринайста година / както искаш / ако искаш в личен план / ако искаш

По-нататък Ж. Ганчев продължава да поддържа типичния си комуникативен стил, не съобразявайки се с опита на водещия да внесе неофициалност в общуването, нито пък с ироничните нюанси в речевото му поведение. Този тип стратегия се дефинира като поддържане, а често се подчертава, че поддържането на собствените комуникативни модели е тип дивергенция.

Някои от описаните дивергентни по функция езикови средства (в речта и на двамата) могат да се коментират като изява и на стратегията за осъществяване на междуличностен контрол, тъй като чрез тях се подчертава характерът на социалната дистанция между съкомуникаторите. В репликите и на двамата участници в диалога откриваме и изяви на т.нар. *face-related strategies*, фокусирани върху позитивната или негативната публична представа за себе си на всеки от комуникаторите. Ж. Ганчев категорично заявява високата си самооценка („аз съм един от най-успялите хора в историята на последните педесе години в България мили мой /само че ти не знаеш за тва“). Тя е посрещната с висок смях от водещия, което може да се интерпретира от зрителите и като иронично отхвърляне на публично изказаната представа на госта за себе си поради желание за разграничаване, подчертаване на личностни или групови различия.

Краткият отрязък от диалога между М. Цветков и Ж. Ганчев дава нови доказателства, че дивергенцията като разграничаване на комуникативните модели на комуникаторите има богат набор от изяви, които включват и елементи от всички езикови равнища, както и невербални средства, а освен това, че като една от двете основни стратегии за комуникативна акомодация дивергенцията може да се реализира чрез други, функционално подчинени на нея, стратегии (напр. стратегиите за междуличностен контрол, стратегиите за управление на дискурса, стратегията, наречена поддържане, а и т.нар. *face-related strategies*).

„Тази сутрин“ (bTV)

В сутрешния блок „Тази сутрин“ от 11.09.2013 г. на bTV Генка Шикерова и Константин Караджов са новите водещи – едва от няколко дена. В тази емисия на предаването (<http://btvnews.bg/video/video/tazi-sutrin/lyutvi-mestan-predlagame-komisiya-da-razsledva-kalinkite-nagerb.html>) наблюдаваме началото на разговора между водещите и Лютви Местан, който е гост в студиото. Акцента поставяме върху вербалните и невербалните средства, чрез които се реализира дивергенцията като комуникативна стратегия, като уточняваме мотивите, които я пораждат.

Предварително ще въведем в ситуацията – зрител се обажда преди 7 часа по телефона в „Тази сутрин“ от 11.09.2013 г. и крайно негативно се изказва за управляващите, наричайки ги мафиоти, мафия. Водещият К. Караджов изрича в една от репликите си *ще имаме такъв участник*. По-късно в студиото е Лютви Местан, пред когото водещият обяснява, че е имал предвид под *такъв* не друго, а „представител на хората, срещу които протестира този човек“. Л. Местан (а и някои медии) интерпретира тази реплика на водещия в разговора по телефона като обида, тъй като я съотнася с квалификациите в репликата на зрителя. Тук представяме транскрипция на част от разговора, за да бъде улеснен коментарът ни, като с ГШ отбелязваме репликите на Генка Шикерова, с КК – на Константин Караджов, а с ЛМ – на Лютви Местан.

ГШ: Добро утро (към Л. Местан) / лидерът на депесе Лютви Местан / здравейте и добре дошъл

КК: Добре дошъл!

ЛМ: добро утро (по време на представянето и поздравите мести погледа си от Г. Шикерова към масата, върти химикалка в ръцете си, сериозно изражение)

ГШ: Господин Местан защо близо деветдесе дни трябваше да се крие това че депесе са автори на идеята Дилян Пеевски да бъде предложен за шеф на данс

ЛМ: Преди това аз имам / една молба (с лявата си ръка намества очилата си) да: // да уточним един много важен въпрос // в какво качество аз участвам в този разговор в тази сутрин

ГШ: като лидер на Движението за права и свободи

ЛМ: (погледът е насочен за малко надолу, после към Генка Шикерова, но не и към К. Караджов) аз благодаря за уточнението / ъ то се налага защото тази сутрин съвсем случайно в шест часа и петдесет и пет шест минути // ъ чух ъ ваш зрител който е в правото си да дава каквито си иска определения за днешното управление и за партиите които стоят зад него// (дръпва се назад, докато се облегне на стола) включително че осемседет и седем дена има протести срещу едно мафиотско управление // нарече и премиера мафиот мафия / това е негово свещено право (вдига ръката си от китката нагоре) не влизам в полемика с вашия зрител/ но / колегата ви / господин Караджов

КК: Аз (усмихва се леко, усмихва се леко и Г. Шикерова)

ЛМ: да ... ъ: направи реплика към зрителите // каза ще имаме такъв участник в предаването тази сутрин (краят на репликата е по-ниско произнесен, успоредно с това се отдръпва назад и се обляга на облегалката на стола; продължава да разговаря само с Г. Шикерова)/ / вие предполагам сте и с филологическо образование и знаете (отново се приближава до масата, с ръце върху нея) че такъв /е показателно местоимение за признак неслучайно изпълнява функции на прилагателно / и е по същество сравнителна конструкция

ГШ: Господин Местан

ЛМ: Какъв

ГШ: Господин Местан ако правим анализ на речта

ЛМ: Какъв съм аз господин Караджов

КК: Вие сте представител на хората срещу които протестира този човек / това имах предвид / извинявам се за неточния израз

ЛМ: да

ГШ: въпрос на тълкувание така или иначе можете ли да отговорите

ЛМ: това може да се изкаже по този коректен начин / нали/ но такъв участник като реплика на определенията

ГШ: господин Местан да приемем ли

ЛМ е начин за изграждане на сатанизиран образ и не прави чест на национална медия като битиви

КК: не е било това нашто намерение

ЛМ: да използва такава стилистика/ аз ъ не съм ъ / нито злонамерен / нито ще се вкопча във тази ви ъ // в този ви граматически конструкт господин Караджов / но е важе важно уточнението защото е важна и темата на нашия разговор и затова

ГШ: господин

КК: след като

ЛМ: и анонсът анонсът кой управлява България въпрос ли е

ГШ: въпрос е но нека да отговорим първо на първия въпрос

КК: въпрос е да но ще ви го зададем след малко

ЛМ: на мен обаче ми мирише на квазивъпрос защото няма никакво съмнение че България се управлява от органи които са / конституирани по силата именно на конституцията // управлява се от правителство с министър-председател

ГШ: господин Местан не отговаряте на въпроса

ЛМ: господин Ъ: Пламен Орешарски и на ръководители на останалите власти във България / имаме президент господин Росен Плевнелиев

ГШ: господин Местан знаем че сте много добър оратор

КК: надявам се че това е ясно на всички

ГШ: че можете да направите перфектен анализ на на речта на граматическите конструкции но нека да отговорите на въпрос

ЛМ: исках да кажа че съм дошъл тук да отговарям на въпроси

ГШ: точно така / първият въпрос е защо

ЛМ: ако обаче вие имате определени тези които искате да разгърнете (вдига ръка с длан нагоре и навътре към себе си)

ГШ: господин Местан аз до този момент искам само да ви задам въпрос

ЛМ: аз съм съгласен да споря и с политическите ви тези и сега слушам вече въпросите

КК: ние нямаме тези имаме въпроси

ЛМ: чудесно (не се чува следващата дума)

КК: аз ви поднесох извиненията си за неточните думи и се надявам да преминаем нататък в разговора

ГШ: приключваме с тази тема

КК: към въпроса на Генка

ГШ: защо близо деветдесет дни се криеше кой е авторът на идеята Делян Пеевски да бъде предложен за шеф на ДАНС

ЛМ: и кой е авторът на идеята

КК: според Сергей Станишев депеше

След представянето на госта и поздравя на Г. Шикерова към него Местан поздравява, отклонява погледа си от водещата надолу, а след това гледа и разговаря само с нея. В ръцете си върти химикалка – действие, което заедно с абсолютно сериозното лице и отклоняващият се поглед издават напрежение. Тези невербални средства говорят за дивергентни стратегии, израз на недоволство и неодобрение. По-нататък в разговора откриваме и други невербални средства за разграничаване, напр. отдръпване назад на Л. Местан до облягане, когато представя репликата на водещия, предизвикала недоволството му, след това приближаване към масата, когато прави коментар, свързан с филологически знания.

В началото Л. Местан разговаря само с Г. Шикерова, игнорирайки другия водещ. Отстраняването му от акта на комуникация е несъмнено едно от най-силните средства за израз на недоволство. На вербал-

но равнище дивергенцията като стремеж за разграничаване проличава и в средствата за управление на дискурса – налагане на друга тема вместо директен отговор на поставения въпрос, свързан с назначаването на Д. Пеевски (в самото начало на разговора), отговарянето на въпроса с въпрос (*и кой е авторът на идеята* след неколкочкратните опити на Г. Шикерова да зададе отново началния си въпрос).

Като функционално натоварено да изразява дивергенция може да се интерпретира и бавното темпо на речта на Л. Местан, което се асоциира с обмисляне, с преценка на всяка дума. В диалога той поддържа собствения си комуникативен стил, вкл. темпото на речта, наситеността със специализирана лексика, разгърнатите синтактични конструкции. Както личи от записа, именно стратегията, наречена „поддържане“, в този разговор е отчетливо наблюдаема и при Л. Местан, и при водещите, които не променят своя стил на директно задаване на въпроси и изискване на отговор. Специализираното знание – лингвистичната терминология и анализът на местоимението *такъв*, както и изразеното предположение, че водещите имат филологическо образование, подчертават не само индивидуални различия и компетентности, но и принадлежност към различни общности.

В тази работа, след като представихме основните теоретични аспекти на дивергенцията като комуникативна стратегия, разгледахме част от многообразните конкретни вариации на дивергентни стратегии в отрязъци от две предавания. В случая смятаме, че множественото число – стратегии, по-точно съответства на реалността, в която различни по същност вербални и невербални елементи служат за разграничаване на комуникативните модели на събеседниците. Струва ни се, че хипотезата, която издигнахме, се потвърждава от емпиричните данни – някои от описваните акомодационни стратегии (апроксимативни или неапроксимативни; напр. поддържане, управление на дискурса, стратегия за междуличностен контрол, т.нар. *face-related strategies*) често функционално са натоварени да изразяват една от двете основни стратегии: конвергенцията и дивергенцията. Ще продължим изследванията си върху конкретен емпиричен материал от различни сфери на комуникация, за да обогатим възможностите за апробиране на твърденията си.

ЛИТЕРАТУРА

- Бурис и кол. 1979:** Bourhis, R. Y., Giles, H., Leyens, J. P., & Tajfel, H. Psycholinguistic Distinctiveness: Language Divergence in Belgium. // H. Giles & R. St. Clair (eds.). *Language and Social Psychology*. Oxford: Blackwell, 1979, 158 – 185.
- Бурис, Джайлс, ред. 1977:** Bourhis, R. Y., Giles, H. The Language of Intergroup Distinctiveness. // H. Giles (ed.). *Language, Ethnicity and Intergroup Relations*. London: Academic Press, 1977, 119 – 135.
- Джайлс и кол. (ред.) 1991:** Giles, H., Coupland, N., Coupland, J. Accommodation Theory: Communication, Context, and Consequence. // H. Giles, J. Coupland, N. Coupland (eds.). *The Contexts of Accommodation: Developments in Applied Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991, 1 – 68.
- Джайлс, Огей 2006:** Giles, H., Ogay, T. Communication Accommodation Theory. // B. B. Whaley & W. Samter (eds.). *Explaining Communication: Contemporary Theories and Exemplars*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum, 2006, 293 – 310.
- Попов 2004:** Попов, Д. Стилистика на произносителните практики в българската реч. 13.02.2004. // *Електронно издателство LiterNet*, ползван на 27.11.2013 <<http://litenet.bg/publish10/dpopov/stilistika.htm>>.
- Ташфел 1974:** Tajfel, H. Social Identity and Intergroup Behaviour. // *Social Science Information*, 1974, 13 (2), 65 – 93.
- Трендафилова 2011а:** Трендафилова, А. Комуникативната акомодация: събития, реакция на събития или комплекс от фактори. // *Събитие и безсмъртие в литературата, езика и философията*. Сборник материали от международна конференция на ФСФ, СУ „Св. Климент Охридски“, София, 13 – 14.05.2011 г. (Под печат).
- Трендафилова 2011б:** Трендафилова, А. Акомодация и стратегии: типология и динамика. // *Littera et Lingua*. Зима 2011. <<http://slav.uni-sofia.bg/lilijournal/index.php/bg/issues/winter-2011-toc/to-language-m/706-trendafilovaa-2011>>
- Трендафилова 2012:** Трендафилова, А. Акомодация, стратегии и социална психология на езика. // *Littera et Lingua*. Есен 2012. <<http://www.slav.uni-sofia.bg/lilijournal/index.php/bg/issues/autumn-2012/751-trendafilovaa-2012>>
- Трендафилова 2013:** Трендафилова, А. *Стратегии за речева акомодация*. Автореферат на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по психолингвистика. 17.05.2013, СУ „Св. Кл. Охридски“, 23.12.2013. <http://www.uni-sofia.bg/index.php/bul/universitet_t/fakulteti/fakultet_po_slavyanski_filologii/specialnosti/doktoranti/pridobivane_na_образователна_i_nauchna_stepen_doktor/arhiv/alisa_dimitrova_trendafilova_fakultet_po_slavyanski_filologii>